

تأثیر تحول فناوری اطلاعات در عملکرد دستگاه دیپلماسی

عزیز منصوری^۱

چکیده: در این پژوهش با اشاره به تحولات سریع در عرصه فناوری اطلاعات، تأثیر این متغیر بر عملکرد و وظایف سنتی دیپلماتیک بررسی شده ضمن برشمردن دوره‌های مختلف تکامل مفهوم دیپلماسی، از ظهور و بروز دیپلماسی عمومی به‌عنوان محصول تعامل عرصه‌های فناوری اطلاعات و دیپلماسی نام برده شده است. بررسی تطبیقی خصوصیات دیپلماسی در دوره‌های مختلف مذکور نیز دگرگونی اساسی در مفاهیم و محتوای دیپلماسی را نشان داده انطباق با شرایط جدید محیطی ضرورت توجه بیشتر دستگاه دیپلماسی به فناوری اطلاعات و تخصص‌های جدید مورد نیاز دیپلمات‌ها برای عملکرد بهتر در فضای به شدت در حال تغییر و دگرگونی صحنه می‌گذارد. در اثر چنین پدیده‌ای مفاهیم جدیدی در عرصه دیپلماسی به‌وجود آمده که ضرورت درک و فهم عمیق این مفاهیم مسئله اصلی مورد نظر در این مقاله است. مفاهیم جدید ترکیبی از عبارات دیجیتال، سایبر، مجازی، الکترونیک، اینترنت با دیپلماسی هستند. مفاهیم جدیدی مثل "ای ویزا" یا "سفارت دیجیتال" نیز این روزها در عرصه امور دیپلماتیک بسیار کاربرد دارد. در اینجا به نظر می‌رسد که یکی از شاخه‌های علوم فنی و مهندسی با یکی از رشته‌های علوم انسانی با یکدیگر تلفیق شده و عرصه کاملاً جدیدی را به‌وجود آورده‌اند. در این پژوهش ضمن تأکید بر انکار ناپذیر بودن تأثیر عمیق فناوری اطلاعات بر دیپلماسی، ضرورت بازنگری در کلیه مبانی نظری و شکلی موجود در این زمینه مورد توجه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: فناوری اطلاعات، سایبر دیپلماسی، دیپلماسی مجازی، سفارت مجازی، دیپلماسی عمومی، تله دیپلماسی، شبکه‌های اطلاعاتی.

۱. آقای عزیز منصوری، دانشجوی دکترای مدیریت راهبردی دانشگاه دفاع ملی

مقدمه

همزمان با روند سریع تغییر و تحول در عرصه فناوری‌های اطلاعاتی، فعالیت‌های دیپلماتیک نیز به لحاظ عملکردی دچار تغییرات اساسی شده است. امروز مفهوم دهکده جهانی جایگزین سیستم مبتنی بر دولت‌ملت وستفالیای در دیپلماسی گردیده و تعامل‌های فراملی جایگزین مفهوم روابط بین‌الملل شده است. هم اینک ارتباطات جهانی و پیشرفت‌های روزافزون فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات با پراکندن اقتدار میان بازیگران متعدد، افزایش حضور و تأثیر جامعه مدنی جهانی و رهبری جریان توسعه جهانی امور مالی و تجاری، روند سنتی روابط بین‌الملل را با چالشی نوین مواجه ساخته‌اند، مدل‌های سلسله‌مراتبی جای خود را به شبکه‌ها داده‌اند، گشودگی و شفافیت مرزهای اطلاعات سری را درنور دیده‌اند و عقاید و ثروت‌ها با سرعت بی‌سابقه‌ای حول یک شبکه جهانی متشکل از دولت‌ها، شرکت‌ها و سازمان‌های غیردولتی در جریان هستند. فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات تأثیر بسیاری بر جریان دیپلماسی و محیط بین‌المللی دارد. تعاملات دیداری، شنیداری و نوشتاری که به واسطه به‌کارگیری فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات بیش از پیش تسهیل شده‌اند، روش‌های پیشین سازمان‌های دیپلماتیک را در فرآیند گردآوری، ارزیابی، انتشار و عدم انتشار اطلاعات، دچار تحولات بسیاری نموده‌اند. دیپلمات‌ها برای عملکرد موثر در محیط نوین، باید به کاربران مجرب ابزارهای نوین ارتباطات و اطلاعات تبدیل شوند (خرازی، ۱۳۸۶). در تبیین ابعاد این تحول از اصطلاح دیپلماسی نوین در مقابل دیپلماسی کلاسیک استفاده می‌شود. افزایش نقش آگاهی مردم در سطح جهانی، کمرنگ شدن حاکمیت دولت‌ها، رشد فناوری اطلاعات و رشد بازیگران غیردولتی از اصلی‌ترین عواملی هستند که در تحول دیپلماسی نقش‌آفرینی می‌کنند.

سؤال اصلی در این پژوهش پیرامون تأثیر فناوری‌های جدید اطلاعات بر کارکرد دیپلماسی بوده و سؤال فرعی این است که دامنه این تأثیرات تا کجاست و اصولاً رابطه فناوری اطلاعات و دیپلماسی چیست؟ در این رابطه مسئولیت‌ها و وظایف جدید دیپلمات‌ها نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت. ضرورت بازنگری در وظایف دیپلماتیک و شناسایی عرصه‌های جدید مهارتی، مرتبط با فناوری اطلاعات اهداف اصلی این مقاله است. این تحقیق از نوع پژوهش‌های توسعه‌ای و کاربردی بوده و روش تحقیق در آن توصیفی است. ابزارهای تحقیق نیز مطالعات کتابخانه‌ای، با تأکید بر تجربیات تعدادی از کارشناسان مجرب وزارت امور خارجه بوده است. راستی‌آزمایی این پژوهش نیز با استخراج دیدگاه‌ها و نظرات تعدادی از دیپلمات‌های شاغل در وزارت امور خارجه انجام

شده است. مستندات دانشگاهی مورد استفاده در این مقاله نیز منعکس‌کننده دیدگاه افراد خبره و صاحب نظران سطح ملی در زمینه موضوع این مقاله محسوب می‌شوند.

متغیر فناوری اطلاعات

برای نشان دادن اهمیت موضوع تحولات فناوری اطلاعات توجه به موارد زیر ضروری است. جمعیت هفت میلیارد نفری جهان در سال ۲۰۱۱ در یازده ماه اول این سال تعداد ۲۹۵ میلیون کامپیوتر خریداری نموده است. براساس آخرین آمار موجود حدود ۲/۳ میلیارد نفر از جمعیت جهان به اینترنت دسترسی دارند. مبادله پست الکترونیک (ایمیل) در یک روز در این سال حدود ۲۴۵ میلیارد نامه و پیام بوده است. همچنین در یک روز حدود سه میلیون متن اینترنتی نوشته شده به متون موجود در فضای اینترنت افزوده شده است. همچنین در یک روز حدود ۱۸۰ میلیون پیغام اینترنتی از طریق توییتر^۱ مبادله شده است. ظرف یک روز بیش از ۲/۶ میلیارد جستجو در موتور جستجوی گوگل انجام گرفته است (اینترنت-ورلدومتر). ضریب نفوذ اینترنت در جمعیت دنیا حدود ۳۰ درصد و متوسط نرخ رشد آن طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱ معادل ۴۸۰ درصد بوده است (اینترنت-اینترنت ورلد استاتس). بیشترین تعداد کاربران اینترنت در کشورهای مختلف به ترتیب در کشورهای چین، ایالات متحده آمریکا، هند، ژاپن، برزیل، آلمان، روسیه، بریتانیا، فرانسه، نیجریه، اندونزی، کره جنوبی و ایران هستند (اینترنت - اینترنت ورلد استاتس). با وجود این که دسترسی مردم خاورمیانه به اینترنت از کل جمعیت دنیا درصد ناچیزی را تشکیل می‌دهد (حدود ۳/۴ درصد) ولی ضریب نفوذ اینترنت در خاورمیانه نسبت به بقیه جهان قابل توجه بوده این رقم ۳۳/۵ درصد است. این رقم بعد از آمریکای شمالی، اروپا، اقیانوسیه و استرالیا، آمریکای لاتین بیشترین درصد نفوذ اینترنت در جمعیت مناطق مذکور تلقی می‌شود (اینترنت-اینترنت ورلد استاتس). تعداد سرورهای موجود در جهان از ۹۳ میلیون سرور (دامنه اینترنتی) در سال ۲۰۰۰ به ۷۶۹ میلیون سرور در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته رشد ۸۲۶ درصدی داشته است (اینترنت-اینترنت استاتس تودی). فیس‌بوک به‌عنوان سرویس شبکه اجتماعی و ابزار ارتباطی در محیط اینترنت تعداد کاربران قابل توجهی را از زمان آغاز به

۱. توییتر یک سرویس میکرووبلاگ و ارائه‌کننده ارتباط بین شبکه‌های اجتماعی است که در جولای ۲۰۰۶ آغاز به کار نموده در مارس ۲۰۱۱ تعداد کاربران آن ۲۰۰ میلیون کاربر است. به دلیل محدودیت ارسال پیام در این شبکه به ۱۴۰ کاراکتر و همچنین امکان تبادل پیام بین توییتر با سیستم پیام کوتاه تلفن همراه از آن به عنوان پیام کوتاه اینترنت نیز نام می‌برند (اینترنت - ویکی‌پدیا).

کار خود در فوریه ۲۰۰۴ جذب نموده است. بر اساس آمار منتشره کاربران فعال این سرویس در اواسط سال ۲۰۱۱ به حدود ۷۱۱ میلیون کاربر فعال رسیده، بدین ترتیب ضریب نفوذ آن در جمعیت جهان به بیش از ۱۰ درصد رسیده است. بیشترین تعداد کاربران فیس‌بوک به ترتیب در اروپا، آمریکای شمالی، آسیا و آمریکای لاتین بوده، کاربران اینترنت در خاورمیانه ۱۶ میلیون کاربر بوده و ۷/۵ درصد از کل کاربران فیس بوک در این منطقه هستند. (اینترنت-اینترنت ورلد استاتس). یک پایگاه اینترنتی از کشور سوئیس در سال ۲۰۱۱ ادعا نموده است، تعداد کاربران فیس بوک در ایران ۱۷ میلیون کاربر است (اینترنت - سودوست شوئیز).

فناوری اطلاعات،^۱ همچنان که به وسیله انجمن فناوری اطلاعات آمریکا تعریف شده است، "به مطالعه، طراحی، توسعه، پیاده‌سازی، پشتیبانی یا مدیریت سیستم‌های اطلاعاتی مبتنی بر رایانه، خصوصاً برنامه‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزار رایانه می‌پردازد". به‌طور کوتاه، فناوری اطلاعات با مسائلی مانند استفاده از رایانه و نرم‌افزار سر و کار دارد تا تبدیل، ذخیره، حفاظت، پردازش، انتقال و بازیابی اطلاعات به شکلی مطمئن و امن انجام پذیرد. اخیراً تغییر اندکی در این عبارت داده می‌شود تا این اصطلاح به طور روشن دایره ارتباطات مخابراتی را نیز شامل گردد. بنابراین عده‌ای بیشتر مایلند تا عبارت "فناوری اطلاعات و ارتباطات"^۲ را به کار برند. فناوری اطلاعات معمولاً به کلیه فناوری‌هایی اشاره دارد که در پنج حوزه جمع‌آوری، ذخیره‌سازی، پردازش، انتقال و نمایش اطلاعات کاربرد دارند (اینترنت-ویکی‌پدیا). عناصر اصلی فناوری اطلاعات متشکل از چهار عنصر اساسی (انسان، سازوکار، ابزار و ساختار) است:

- انسان: منابع انسانی، مفاهیم و اندیشه، نوآوری
 - سازوکار: قوانین، مقررات و روش‌ها، سازوکارهای بهبود و رشد، سازوکارهای ارزش‌گذاری و مالی،
 - ابزار: نرم‌افزار، سخت‌افزار، شبکه و ارتباطات،
 - ساختار: سازمانی، فراسازمانی مرتبط، جهانی.
- متخصصین فناوری اطلاعات وظایف متنوعی دارند، از نصب برنامه‌های کاربردی تا طراحی شبکه‌های پیچیده رایانه‌ای و پایگاه داده‌های اطلاعاتی (اینترنت-ویکی‌پدیا).
- گرایش‌های رشته مهندسی فناوری اطلاعات در دانشگاه‌ها عبارت از موارد زیر است:

1. Information Technology - IT
2. Information and Communications Technology - ICT

- تجارت الکترونیک؛
- سیستم‌های چندرسانه‌ای؛
- مدیریت سیستم‌های اطلاعاتی؛
- امنیت اطلاعات؛
- شبکه‌های کامپیوتری.

با وجود دسترسی روز افزون جمعیت جهان به فناوری اطلاعات ولی باید این واقعیت را نیز در نظر گرفت که دسترسی جمعیت جهان به این فناوری به صورت مساوی بین بخش‌های مختلف توزیع نشده است. در این ارتباط بر اساس نتایج یک تحقیق که در مجمع جهانی اقتصاد که در سال ۲۰۰۲ در داووس سوئیس ارائه شد اعلام گردید که ۸۸ درصد از کاربران اینترنت در کشورهای صنعتی هستند و این میزان تنها ۱۵ درصد از جمعیت جهان را به خود اختصاص می‌دهد (Pick, Azari, 2008: 93). مسئله دیگری که در ارتباط با دسترسی عموم به اینترنت و سایر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در کشورهای مختلف وجود دارد کنترل دسترسی‌ها از سوی دولت‌ها است که از آن به‌عنوان سانسور اطلاعات و ارتباطات نام برده می‌شود. (اینترنت-ویکی‌پدیا).

مفهوم و روند تحولات دیپلماسی

تعریف دیپلماسی از نگاه کارکردگرایانه عبارت است از: راهبری روابط بین‌المللی از طریق مذاکره به جای اعمال زور، راهبری مسالمت‌آمیز مناسبات میان موجودیت سیاسی، اصول و عوامل معتبر آن‌ها، معادل مفهوم سیاست خارجی و دستگاه اجرای آن و همچنین دستگاه ارتباطی میان دولت‌ها می‌شود. ماده ۳ کنوانسیون وین، یکی از وظایف مأموریت دیپلماتیک را بسط روابط دوستانه و توسعه روابط اقتصادی، علمی و فرهنگی بین دولت فرستنده و دولت پذیرنده عنوان می‌کند. اهمیت ارتباطات، در بسط روابط دوستانه، توسعه روابط فرهنگی، مذاکرات، تعبیر و تفسیرها، تشخیص مسائل اساسی، کاهش زمینه‌های تشنج و کشمکش‌ها ضرورت توجه به ابزارهای ارتباطی جدید را که محصول فناوری ارتباطات هستند، بیشتر می‌کند. نقش بسیار تعیین‌کننده ارتباطات در فرآیندهای دیپلماسی کشورها نیز غیرقابل‌انکار است (قشقاوی، ۱۳۸۸: ۴). واژه دیپلماسی در اصل از فعل یونانی دیپلم گرفته شده است که به منشور یا سندی که به فرستادگان دولت‌ها داده می‌شد اطلاق گردید (آلادپوش و توتونچیان، ۱۳۷۲: ۳). دیپلماسی به معنای فرایند ارتباط بین بازیگران بین‌المللی است که قصد دارند از طریق مذاکره، تعارض را بدون جنگ حل و فصل نمایند. دیپلماسی را می‌توان

ابزاری سیاسی تلقی کرد که بازیگران بین‌الملل از آن برای اجرای سیاست خارجی استفاده می‌کنند تا بتوانند به اهداف سیاسی خود برسند (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۷۱۳).

مفهوم دیپلماسی عبارت است از: مجموعه تدابیر و اعمالی که عمدتاً با استفاده از طرق مسالمت‌آمیز، حصول حداکثر توافق و تفاهم در میان انبوه اختلاف‌های صحنه روابط بین‌الملل، برای حفظ منافع ملی و اجرای سیاست خارجی به کار گرفته می‌شود (البرزی، ۱۳۶۸: ۵). از نظر تاریخی هم نخستین روش در استفاده از دیپلماسی، دیپلماسی ad hoc یا مأموریت ویژه بود که نمایندگان سیاسی به منظور تحقق هدف و نظر معین برای مدتی موقت به خارج از کشور اعزام می‌شدند و بعد از انجام وظیفه به کشور مراجعت می‌نمودند (مجتهدی، ۱۳۷۷: ۱۰۶). دومین روش، دیپلماسی دائمی بود که نخستین بار در قرن ۱۵ در دولت شهرهای ایتالیا اعمال شد. دولت شهرهای ایتالیا پایه‌گذار کلان‌الگوی دیپلماسی کلاسیک می‌باشند. تأسیس سفارت‌خانه‌های دائمی برای اولین بار توسط این دولت‌ها و به منظور اطلاع مستمر از تحولات دیگر دولت شهرها صورت می‌پذیرفت (گنجی‌دوست، ۱۳۸۷: ۱۸۷).

با تشکیل کنگره وستفالی در قرن ۱۷ و استقرار دولت - ملت روابط مستمر دیپلماتیک میان کشورها رواج بیشتر و منظم‌تری یافت. ظهور کشور-ملت‌ها با مرزهای مشخص، حاکمیت و استقلال باعث شد که دولت مرکزی در بسیاری از زمینه‌ها، از جمله مدیریت روابط خارجی از اقتدار خاصی برخوردار شود و دیپلماسی به عنوان فعالیتی دولتی محسوب می‌شد (آلادپوش و توتونچیان، ۱۳۷۲: ۱۴). در نظام سنتی، دیپلماسی عمدتاً بر یک مبنای دوجانبه سازماندهی می‌شد و معمولاً به صورت محرمانه و مخفی بود. محدود کردن رابطه به دو طرف باعث می‌شد مخفی نگه‌داشتن مذاکرات کار آسانی باشد (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۷۱۹). در قرن ۱۷ و ۱۸ دیپلماسی برای فرمانروایان جنبه شخصی و اختصاصی داشته و سفرا نمایندگان شخصی آنان بودند. در این دوره دیپلماسی و سیاست خارجی کاملاً سری و به روی مردم بسته و فقط مختص و مرتبط به حکمرانان بود (مجتهدی، ۱۳۷۷: ۱۰۹). دور بودن مردم از صحنه، امکان تحرک و انعطاف بسیاری به دیپلمات‌ها می‌داد و دو وظیفه مهم دیپلمات‌ها در این دوره، مذاکره با طرف دیگر و ارسال اطلاعات و اخبار به مرکز بود (البرزی، ۱۳۶۸: ۱۲). اتفاق و اتحاد میان کشورها نیز عموماً توسط پادشاهان و سران انجام می‌گرفت و در این میان بسط زدوبندهای سیاسی و دادوستدهای مشابه رواج کامل یافت. چنین اتحادیهایی کاملاً به صورت محرمانه انجام می‌گرفت و دیپلماسی قرن ۱۷ و ۱۸ مانند قرون ۱۵ و ۱۶ غالباً متکی به دروغ و نیرنگ و دورویی بودند (مجتهدی، ۱۳۷۷: ۱۱۰).

انقلاب کبیر فرانسه و جنگ‌های ناپلئون که دارای اندیشه‌های انقلابی همچون برابری، آزادی و ناسیونالیسم بودند، دیپلماسی سنتی را زیر سؤال برد ولی همچنان دارای ساختار سخت سنتی بود. شکست ناپلئون، اتحاد مقدس و کنگره وین از نقاط عطف در روند دیپلماسی محسوب می‌شود (بیژنی، ۱۳۸۴: ۱۱۹). جنگ جهانی اول نقطه عطفی در زمینه اصلاح ساختار نظام بین‌الملل و تغییر نوع روابط بین بازیگران و ظهور دیپلماسی نوین بود. این گونه از دیپلماسی نتیجه وقوع تحولات مهمی چون، جنگ جهانی اول، ظهور امریکا و ورودش به عرصه مناسبات بین‌المللی، انقلاب اکتبر روسیه، جنگ جهانی دوم، استقلال تعداد زیادی از کشورهای آسیایی و آفریقایی و افزایش شمار واحدهای جهانی، پیشرفت تکنولوژی و ارتباطات، قدرت یافتن افکار عمومی و ظهور سازمان‌های بین‌المللی می‌باشد (کاظمی، ۱۳۶۵: ۴۲).

تکوین دیپلماسی نوین در اولین مرحله تاریخی‌اش تابعی از اصول زیر بود (افتخاری، ۱۳۸۷: ۱۴):

- شفاف‌سازی، بدین معنا که اصل پنهان‌کاری جای خود را به مناسبات رسمی آشکار داد.

- فراگیری، بدین معنا که انحصار کنترل و هدایت روندهای دیپلماتیک از دست چند کشور خاص خارج و به تدریج شاهد مشارکت جمعی کلیه بازیگران، در این حوزه هستیم.

- نهادگرایی، نیاز به وجود یک نهاد مرجع در مقام تنظیم مناسبات بین بازیگران و اولویت‌بخشی بر اصول دیپلماتیک بر رفتارهای بازیگران. دیپلماسی آشکار و دیپلماسی سازمان‌های بین‌المللی محصول این رویکردها در عرصه دیپلماسی هستند. نمود بارز دیگر دیپلماسی در این دوره، دیپلماسی سازمان‌های بین‌المللی است. باید تأکید کرد دیپلماسی چندجانبه تحول جدیدی نبود، زیرا آنچه بین قدرت‌های بزرگ دیپلماسی کنفرانسی خوانده می‌شد، یکی از شاخصه‌های مهم دیپلماسی اروپایی در قرن ۱۹ به شمار می‌آمد و یکی از مصادیق دیپلماسی چندجانبه بود (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۷۲۳).

تأمین امنیت جمعی و وجود مشکلات مشترک اجتماعی، فرهنگی، فنی و اقتصادی این مسئله را نمایان ساخت که حل معضلات و مسائل جهانی تنها با تفاهم و همکاری مستمر میان کلیه ملل از طریق گردهمایی‌های دائمی و سازمان‌یافته از نمایندگان دولت‌ها امکان‌پذیر است. تأسیس جامعه ملل و سازمان ملل متحد در همین راستا انجام پذیرفت (آلادپوش و توتونچیان، ۱۳۷۲: ۸۶).

پایان جنگ سرد تغییری شگرف در عرصه بین‌المللی که دیپلماسی در محدوده آن اجرا می‌شد، به وجود آورد. توسعه جامعه بین‌المللی و افزایش تعداد ملت-کشورها که هم حاصل استعمارزدایی پس از جنگ جهانی دوم بود و هم حاصل سقوط و اضمحلال اتحاد جماهیر شوروی، کاهش نسبی نقش دولت‌ها و کم‌رنگ شدن حاکمیت کشورها، رشد فزاینده گروه‌گرایی و سازمان‌های چندملیتی و منطقه‌ای و شبه‌منطقه‌ای و غیردولتی، جهانی‌شدن و وابستگی متقابل پیچیده و در نهایت انقلاب ارتباطات، هم صحنه سیاست بین‌الملل را تغییر دادند و هم موجبات تحول در دیپلماسی شدند. این ارتباطات جهانی و پیشرفت‌های روزافزون فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات با پراکندن اقتدار میان بازیگران متعدد، موقعیت‌های نوین حاصل از رشد و گسترش بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات، پیچیدگی حاصل از وابستگی متقابل، جهانی‌شدن فرهنگ، امپراطوری افکار عمومی، انقلاب رسانه‌ها و علاوه بر این‌ها جریان بین‌المللی فرهنگ، عقاید و اطلاعات جملگی به عنوان عوامل نوین، روند سنتی روابط بین‌الملل را با چالشی نوین مواجه ساخته‌اند و بر دولت‌های ملی فشار می‌آورند و آن‌ها را وادار می‌سازند تا سریعاً به تجدیدنظر در ساختارهای مدل سیاست خارجی و روند دیپلماسی خود و ایجاد تحول در آن‌ها بپردازند. در عصری که مرزهای سرزمینی اهمیت خود را به مرزهای اقتصادی و فرهنگی واگذار می‌نمایند و فناوری اطلاعات و ارتباطات، فرایند جهانی شدن را سرعت می‌بخشد، حضور سودمند در افکار عمومی دنیا، از طریق شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی برای تأثیرگذاری در راستای تأمین منافع ملی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، عمده‌ترین تلاش اغلب کشورهای جهان است. در نتیجه توسعه این فناوری‌های نوین اطلاعاتی، عرصه سیاست بین‌الملل که مبتنی بر قدرت سخت و نیروهای مادی بود تغییر یافت و عرصه جدیدی که از جنس هنجاری، فرهنگی، معنایی و متکی بر قدرت نرم است شکل گرفته است (وحیدی، ۱۳۸۶: ۳۵۷). در چنین فضایی دیپلماسی نمی‌تواند در شکل سابق، صرفاً بر حوزه خصوصی بین دولت‌ها باقی بماند و به صورتی روزافزون با عموم جامعه ارتباط پیدا می‌کند و رابطه متقابل آن با پدیده رو به توسعه‌ای به نام افکار عمومی چه در سطح ملی و چه فراملی، هر روز با اهمیت‌تر و حساس‌تر می‌گردد (گنجی‌دوست، ۱۳۸۷: ۲۰۵).

این امر موجب شد تا در بسیاری از کشورها سازوکارهای جدیدی برای دستگاه دیپلماسی تعریف گردد که یکی از آن‌ها (دیپلماسی عمومی) است. اصطلاح دیپلماسی عمومی اولین بار در آمریکا و در سال ۱۹۶۵ توسط الموند گولیون رئیس مدرسه حقوق و دیپلماسی فلچر در دانشگاه تافت در بوستون ایالت ماساچوست آمریکا به کار گرفته شد. دیپلماسی عمومی به برنامه‌های تحت حمایت دولت اشاره دارد که هدف از آن‌ها

اطلاع‌رسانی و یا تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی در کشورهای دیگر است. در این دیپلماسی که بخش دولتی و خصوصی همراه با یکدیگر عمل می‌کنند، تلاش عمده سیاست‌گذار ارتباط با مخاطب عام و افکار عمومی است تا بتواند پیام مورد نظر خود را منتقل کرده و بر تصمیم‌سازان تأثیرگذاری مطلوب را بنماید (هادیان و احدی، ۱۳۸۸: ۹۰). در گذشته یعنی از جنگ جهانی تا فروپاشی اتحادشوروی امکانات محدود بود به رادیو آزادی، رادیو آزادی اروپا و برخی از امکاناتی که به صورت محدود در اقمار شوروی و کشورهای رقیب قابل پخش بود. اما امروزه با گسترش رادیو و تلویزیون‌های ماهواره‌ای و اینترنت، دولت‌ها خیلی توانایی کنترل مرزها و کنترل پیام‌ها را ندارند. به این طریق برای کسانی که در دولت‌های دیگر درصدد اجرای دیپلماسی عمومی هستند، بسیار آسان‌تر شده است. این امکانات را می‌توان در طیف وسیعی از روش‌های اجرایی مشاهده کرد. از برنامه گروه‌های گردشگری گرفته تا برگزاری نشست‌های دانشگاهی، بورسیه کردن دانشجویان کشورهای مبدأ به مقصد یا برعکس، ایجاد نهادهای فرهنگی، هنری، ایجاد و استفاده از سایت‌های اینترنتی و همین‌طور رادیو تلویزیون‌های ماهواره‌ای. دیپلماسی عمومی طیف وسیعی از امکانات و روش‌ها را در اختیار می‌گیرد تا با مردم کشورهای دیگر صحبت کند (اینترنت، میناوند).

به دنبال پیدایش مفاهیم جدید در عرصه دیپلماسی مفاهیم قدرت سخت و قدرت نرم نیز از یکدیگر تفکیک شدند. بر این اساس استفاده علنی و عملی از نیروی نظامی، تحریم‌های اقتصادی، دیپلماسی قهری و امثال آن به‌عنوان قدرت سخت و توانایی نیل به اهداف از طریق جذب به جای قهر به‌عنوان منبع قدرت نرم تلقی می‌شود. دیپلماسی عمومی (و فرهنگی) عامل کلیدی قدرت نرم است (قشقاوی، ۱۳۸۸: ۹). دیپلماسی عمومی تأثیر حیاتی در تأمین منافع ملی، آرمان‌ها و ایفای نقش موثر در جهان دارد. دیپلماسی عمومی متکی بر تفاهم و علائق متقابل است. تبلیغات، ابزاری برای پیشبرد دیپلماسی عمومی است. در محیط جدیدی که محصول فناوری اطلاعات است توجه به این که اعتبار اطلاعات در یک فضای کاملاً رقابتی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد ضرورت دارد. در محیط شبکه‌ای و غیرمتمرکز سایبری، تعداد بازیگران عرصه‌های دیپلماسی بیشتر و پراکنده‌تر بوده و به جای گزارش‌های مرسوم، دیپلمات‌ها مجهز به تجهیزات دیجیتالی شده‌اند. دیپلمات‌ها می‌توانند کارایی و ضریب نفوذ کشور خود را درجهان افزایش داده و با استفاده حداکثر از قدرت نرم، افکار عمومی جهان را درخصوص سیاست‌ها و رفتار کشور خود، قانع سازند (قشقاوی، ۱۳۸۸: ۸). مسیر یک‌طرفه دیپلماسی سنتی به مسیری دو و چندطرفه و بازخورد محور در دیپلماسی عمومی تبدیل می‌شود (قشقاوی، ۱۳۸۸: ۱۹).

در عصری که قدرت از جنس نرم متقاعدکننده و جاذبه‌آفرین است، بهره‌گیری از جریان‌های اطلاعاتی به منظور انتقال ارزش‌ها و فرهنگ هر واحد سیاسی و در نتیجه تأمین منافع ملی آن واحد، ضروری به نظر می‌رسد. اگر بر این امر تأکید داشته باشید که در دوران موجود ابزارهای رسانه‌ای نقش مؤثری در گسترش ارتباطات کشورهای مختلف ایجاد می‌کنند، طبیعی است که در چنین شرایطی امکان بهره‌گیری از نشانه‌ها و ابزارهای ارتباط بین فرهنگی در قالب تئوری دیپلماسی عمومی از اهمیت و مطلوبیت بیشتری برخوردار خواهد شد (متقی، ۱۳۸۹: ۵).

از جمله تفاوت‌های این دیپلماسی با دیپلماسی سنتی و رسمی در این است که مخاطبان دیپلماسی عمومی، گروه‌های هدف خاص و یا عموم مردم جامعه، افراد و سازمان‌های غیردولتی هستند که برقراری ارتباط با آنها نیز نیازمند مهارت‌های خاصی است در حالی که مخاطبان در دیپلماسی رسمی دولت‌ها هستند. در حالی که در دیپلماسی سنتی ابهام ویژگی مهمی به‌شمار می‌رود، از مهم‌ترین ویژگی‌های دیپلماسی عمومی، شفافیت و تلاش برای انتشار اطلاعات است. موضوعات و مسائل دیپلماسی سنتی در ارتباط با سیاست‌ها و رفتار دولت‌های دیگر است، اما در دیپلماسی عمومی مسئله نگرش و رفتار افکار عمومی خارجی است. بازیگران و کارگزاران دیپلماسی عمومی با دیپلماسی سنتی نیز تفاوت دارند (آشنا و جعفری هفت‌خوانی، ۱۳۸۶: ۵۴).

دیپلماسی عمومی را می‌توان پایه انواع دیپلماسی‌هایی دانست که با ورود فناوری اطلاعات و به تناسب پیشرفت نوآوری‌های آن با اصطلاحاتی ترکیبی متشکل از نام آن فناوری و یا نرم‌افزار همراه با دیپلماسی، مطرح می‌گردند (بیات، ۱۳۸۵: ۴۳).

تله دیپلماسی، دیپلماسی شبکه‌ای و سایبر دیپلماسی اشکال دیگری از دیپلماسی در عصر فناوری هستند که ویژگی مشترکشان بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و اینترنت در کمترین زمان و بدون محدودیت مکانی برای ارتباط با عموم مردم می‌باشد. توسعه فناوری‌های نوین ارتباطی-اطلاعاتی همچون شبکه جهانی اینترنت، ماهواره‌های تلویزیونی و به طور کلی رسانه‌های گروهی بر اهمیت این نوع از دیپلماسی افزوده است. یکی از عناصر مهم دیپلماسی مجازی، شکل‌گیری سفارت‌خانه‌ای مجازی است. این نوع دیپلماسی، قدرت و سرعت ارتباط کشورها را با جهان خارج و همچنین دستیابی به اطلاعات و انتقال آن را بسیار افزایش می‌دهد^۱ (وحیدی، ۱۳۸۶: ۳۷۰).

۱. تله دیپلماسی Telediplomacy

از آنجا که تلویزیون در میان انواع رسانه‌های جمعی، گوی سبقت را از نظر جذب مخاطب ربوده است، طبیعتاً استفاده از آن برای مقاصد سیاسی و دیپلماتیک نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. خصوصاً در عصری که

از دیگر انواع دیپلماسی نوین، دیپلماسی دیجیتال می‌باشد که عبارت است از: اثرگذاری، اقناع و انگیزش بازیگران با جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل، پردازش و توزیع اطلاعات در زمان مناسب، بدون محدودیت مکانی از طریق فناوری اطلاعات در جهت

ماهواره این امکان را به همه کشورهای دنیا داده است تا از طریق تلویزیون، وارد شبکه ارتباطی در دنیای معاصر شوند. واژه تله دیپلماسی برگرفته از کتابی است که توسط آقای رویس آمون با عنوان تلویزیون جهانی و شکل‌دهی جهان سیاست CNN تله دیپلماسی و سیاست خارجی در سال ۲۰۰۷ به رشته تحریر در آمد ولی خیلی سریع جای خود را در ادبیات علوم ارتباطات باز کرد و اگرچه هنوز مراحل نوزادی خود را طی می‌کند ولی به واسطه غنای مفهومی مورد اقبال محققین قرار گرفته است.

۲. دیپلماسی مجازی Virtual Diplomacy

ریچارد سولومون آن را چنین تعریف می‌کند: دیپلماسی از طریق رسانه‌های الکترونیک. فرایندی که از طریق آن شخص می‌تواند حقیقت را با فرایندی مجازی در یابد.

دیپلماسی مجازی طبق تعریف مؤسسه برنامه دیپلماسی مجازی آمریکا منوط می‌شود به کاربرد تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات در دیپلماسی.

۳. دیپلماسی شبکه‌ای Network Diplomacy

عبارت است از آمیزه‌ای از دیپلماسی سنتی که در آن دیپلمات‌ها با مقامات عالی‌رتبه و رهبران کار می‌کنند و دیپلماسی عمومی که در آن دیپلمات‌ها مستقیماً با شهروندان خارجی سر و کار دارند. در این روش از اینترنت استفاده می‌شود. مشخصه اصلی آن تعامل است و عکس‌العمل آبی مخاطبین Feed Back مشخصه این نوع دیپلماسی می‌باشد. فناوری و اعتماد از دیگر خصوصیات آن هستند.

۴. سایبر دیپلماسی Cyber Diplomacy

رشد سریع فناوری‌های ارتباطی اعم از انواع تلویزیون‌های ماهواره‌ای و کابلی، فیبر نوری و ارتباطات بی‌سیم و ناتوانی دستگاه‌های رسمی دیپلماتیک در رقابت با رسانه‌ها، دولت‌ها را با این حقیقت روبرو کرده است که شکل نوینی از دیپلماسی با استفاده از فضاهای مجازی وارد عرصه معادلات روابط بین‌الملل شده است و فضاهای مجازی به واسطه ماهیت غیرقابل کنترل آن، پدیده‌ای است که به‌خوبی می‌توان از آن به عنوان عنصری استراتژیک و تعیین‌کننده یاد کرد. پدیده‌ای که هر روز صفحه جدیدی به آن اضافه می‌شود و همه عرصه‌های زندگی بشری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این دیپلماسی به آینده‌ای نظر دارد که در آن دیپلمات به عنوان شخصیت حقیقی یا حقوقی رسماً از طریق وب‌سایت و ایمیل، استوارنامه خود را ارائه می‌دهد و از همان طریق به کلیه وظایف خود عمل می‌کند.

تعامل تنگاتنگ رسانه و دیپلماسی باعث ورود اصطلاحات دیگری نیز به عرصه سیاست و روابط بین‌الملل شده است. اصطلاحاتی همچون، دیپلماسی رسانه‌ای، دیپلماسی تصویری (فتو دیپلماسی)، دیپلماسی صوتی sound bite diplomacy، دیپلماسی لحظه‌ای instant diplomacy و دیپلماسی زمان‌مند (real-time diplomacy) از آن جمله هستند (نظری، ۱۳۸۹).

منافع ملی. حوزه فعالیت دیپلمات‌ها در دیپلماسی دیجیتال به درون وزارت خارجه، سفارت‌خانه، کشور محل مأموریت و نهادهای بین‌المللی محدود نمی‌شود. سرعت در تصمیم‌گیری و اقدام از مشخصات بارز این دیپلماسی است. در این دیپلماسی مخاطبین به مقامات، دیپلمات‌های دیگر، ارباب جراید و رسانه‌ها و گروه‌های ذی‌نفوذ محدود نمی‌گردد، بلکه هر فرد یا گروهی از هر نقطه جهان در حوزه اقدام یک دیپلمات قرار می‌گیرد. (بیات، ۱۳۸۵: ۵۲).

دیپلماسی دیجیتال در واقع نوعی دیپلماسی مجازی، سایبر دیپلماسی، دیپلماسی الکترونیکی، دیپلماسی شبکه‌ای و در یک کلمه دیپلماسی جهانی شده است. دیپلماسی دیجیتال دارای ویژگی‌هایی از جمله: قابلیت دسترسی بالا توسط افکار عمومی، شبکه‌ای و منعطف بودن، کارآمد و مافوق زمان، کم هزینه، چندبعدی، معطوف به فناوری پیچیده، پاسخ‌گو و مسئول و مبتنی بر دانش و علم می‌باشد. همچنین از جمله ابزارهای دیپلماسی دیجیتالی، وبسایت‌های مربوط به وزارت خارجه و دیپلمات‌ها، بانک‌های اطلاعاتی و نرم‌افزارهای پیشرفته، اینترنت، سفارت‌خانه‌های مجازی، روابط شبکه‌ای و مجازی دیپلمات‌های کشورهای مختلف می‌باشد. امروزه دیپلماسی نه تنها معطوف به توسعه منافع ملی در دنیای واقعی است بلکه شامل مدیریت در حوزه دیجیتال آن نیز می‌باشد (گوهری مقدم، ۱۳۸۷: ۱۱۳).

تحول کارکرد دیپلماسی

دیپلماسی در عصر اطلاعات، حوزه‌های گسترده‌تری از موضوعات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، علمی، حقوقی و عوامل سنتی سیاسی و نظامی را در بر می‌گیرد و موضوعات سیاست سفلی از اهمیت بیشتری در دستور کار دیپلماسی برخوردار شدند (سیمبر، ۱۳۸۵: ۱۳۲).

پنج وظیفه اصلی دستگاه دیپلماسی عبارت است از: جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها، مشاوره سیاسی، نمایندگی، مذاکره، خدمات کنسولی (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۷۳۳). در محیط جدید بین‌المللی نیز کارکردهای نوینی شکل گرفته مانند کمک به اجرای مقررات بین‌المللی، نمایندگی منافع بازیگران مختلف دولتی و خصوصی، تسهیل‌سازی در برقراری روابط نهادهای ملی و فراملی، هماهنگی فعالیت بازیگران مختلف در راستای منافع ملی، اهمیت سیاست اقناع‌سازی و تصویرسازی، انعطاف بیشتر در موضوعات سیاست خارجی و مدیریت بحران‌های موجود (وحیدی، ۱۳۸۶: ۳۷۴).

در محیط جدید بین‌المللی با توسعه جریان‌های فراملی و افزایش نقش بازیگران غیردولتی بسیاری از این وظایف از انحصار دستگاه دیپلماسی خارج شده و

توسط بازیگران جدید انجام می‌شود. هر چند که دولت‌ها هنوز به عنوان مهم‌ترین بازیگران عرصه سیاست بین‌الملل می‌باشند ولی در عین حال مجبورند وظایف و مسئولیت‌های خود را با بازیگران متنوع و گسترده دولتی، غیردولتی، فراملی و فروملی در عرصه‌های مختلف تقسیم کنند (بیات، ۱۳۸۵: ۱۲۳).

تحول کارگزاران دیپلماسی

قبل از وقوع انقلاب در فناوری‌های اطلاعاتی، سفرا و نمایندگان دیپلماتیک از اعتبار و استقلال نسبی بیشتری برای هدایت امور دیپلماتیک همچون وظایف مذاکره و نمایندگی برخوردار بودند. در دیپلماسی سنتی نقش واقعی دیپلمات‌ها بسته به توان شخصی آنان و قدرت دولت متبوع و اختیاراتی بود که از جانب دولت‌ها به آن‌ها داده می‌شد. دیپلمات‌ها اشراف‌زادگان و از طبقات بالای جامعه محسوب می‌شدند. روابط دوجانبه برای آن‌ها حائز اهمیت بود. پروتکل و تشریفات اهمیت فوق‌العاده‌ای داشت (گوهری، ۱۳۸۷: ۱۰۵). اگر وظایف اصلی دیپلمات‌ها تا قبل از این تحول رساندن پیام رهبران کشورها، شرکت در مراسم مختلف و تشریفات، ارسال اطلاعات، انجام مذاکره و بعضاً تصمیم‌گیری در مواقع لزوم بوده، این وظایف تغییر پیدا کرده است. از نظر مبادله پیام اثر فناوری بسیار بالا بوده و از بعد تشریفات و مراسم دیپلماتیک نیز این مفاهیم دچار تغییر شده است. در بُعد ارسال اطلاعات نقش دیپلمات‌ها به مقدار زیادی اهمیت خود را از دست داده و دیپلمات‌ها می‌دانند که به جای قانع کردن یک یا چند نفر باید در مقابل افکار عمومی پاسخ‌گو باشند و مذاکرات دیپلمات‌ها از حالت دوجانبه خارج و شکل چندجانبه پیدا کرده است (البرزی، ۱۳۶۸: ۲۱). در عصر حاضر دولت‌ها معمولاً ترجیح می‌دهند که دیپلماسی را به جای دیپلمات‌ها، توسط سیاست‌مداران اعمال نمایند. بین سران و سیاست‌گذاران عالی‌رتبه، زمینه‌های ایجاد روابط خصوصی و غیررسمی فراهم گردیده است و دیپلماسی خصوصی سران حکومت‌ها و ملاقات‌ها، دیدارها، مذاکرات و معاهدات افزایش پیدا کرده است (بارستون، ۱۳۷۴: ۶۶).

تحول در ابزار دیپلماسی

با انقلاب ارتباطات، افزایش اطلاعات و تبادل اطلاعات بین کشورهای گوناگون، از یک سو جهان کوچک‌تر شده و همگرایی در بین کشورها افزایش پیدا کرده و از سوی دیگر نظام بین‌الملل شکل پیچیده‌تری یافته است. این دگرگونی‌ها نقش دیپلمات‌ها را در سایه قرار داده به گونه‌ای که وجود وسایل ارتباطی مثل رادیو، تلویزیون و اینترنت دیپلمات‌ها

را با وظایف ظریف‌تری روبرو می‌کند. از سوی دیگر، افزایش ارتباطات بر یکی دیگر از مسئولیت‌های پیشین دیپلمات‌ها یعنی جمع‌آوری اطلاعات تأثیر زیادی گذاشته است، زیرا گسترش انواع وسایل ارتباطی سبب شده تا گردآوری اطلاعات دقیق‌تر و بیشتری امکان‌پذیر شود. همچنین اینترنت با ایجاد جوامع مجازی موجب مشارکت افراد در سیاست خارجی کشورها شده که محدود به مرزهای جغرافیایی نمی‌باشد. انتقال سریع اطلاعات از راه رسانه‌های گروهی و فناوری‌های جدید ارتباطی مانند ماهواره و اینترنت سبب شده تا در نهایت برای تغییر افکار عمومی و جهت‌دهی به آن به فکر بهره‌گیری از ابزارهای جدیدی باشند (بیژنی، ۱۳۸۴: ۱۲۸).

بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در دیپلماسی نقش مهمی در تسهیل و تسریع مذاکرات، تبادل و دستیابی به اطلاعات، تسریع در مبادلات، تأثیرگذاری بر افکار عمومی و افزایش مناسبات جهانی ایفا می‌کند و موجب کارآمد شدن دستگاه دیپلماسی کشورها می‌شود. در گذشته ابزارهای سنتی امنیت ملی همچون دیپلماسی با جلوه‌های فیزیکی قدرت ملی مثل نیروی نظامی و قدرت اقتصادی سروکار داشتند، اما این ابزارها برای چالش‌های جدید و محیط جدید بین‌المللی مناسب نیستند. در نتیجه، قدرت نرم، دیپلماسی عمومی، دیپلماسی موضوعی، تخصصی و اقتصادی عناصر اصلی دیپلماسی جدید هستند که باید با بازیگران بی‌شماری با منافع مختلف مواجه شوند. اکثر ابزارهای جدید جهت مواجهه با چالش‌های نوین از جنس اطلاعات، آگاهی و خارج از کنترل مستقیم دولت‌ها و مرتبط با فناوری‌های نوین ارتباطی هستند. توانایی دیپلماسی جهت مقابله با چالش‌ها و تهدیدات جدید نیازمند انجام اصلاحات ساختاری و استفاده از ابزارها و تکنیک‌های نوین است (وحیدی، ۱۳۸۶: ۳۷۶). امروزه لازمه دیپلماسی برقراری ارتباط با رسانه‌های عمومی است که توجه ویژه‌ای را می‌طلبد تبلیغات و افکار عمومی دو عامل مؤثر در دیپلماسی به شمار می‌آیند. در حال حاضر رابطه تنگاتنگی بین دیپلماسی و مطبوعات و رسانه‌های جمعی به وجود آمده است (مجتهدی، ۱۳۷۷: ۱۱۷).

نتیجه‌گیری

دسترسی وسیع اقشار مختلف مردم به انواع اطلاعات از طریق رسانه‌های ماهواره‌ای و شبکه‌های رایانه‌ای، محیط اجتماعی - سیاسی را سیال نموده و پویایی و شفافیت را در ادبیات سیاسی قرن بیست و یک وارد ساخته است.

همواره ایجاد تحول در دیپلماسی در گرو تحول و تغییر در ساختارهای جهانی بوده است. در نتیجه تغییر محیط بین‌الملل، ماهیت دیپلماسی نیز از نظر شکل و محتوا

دگرگون شده است تا هماهنگ و همگام با تحولات، توانایی و کارکرد بهتر و مناسب‌تر و ابزار بهتری برای برخورد با شرایط نوین نظام بین‌الملل داشته باشد.

در گذشته شرایطی بر نظام بین‌الملل و عرصه دیپلماسی حاکم بود که در آن دولت‌ها بازیگران اصلی روابط بین‌الملل و دارای حاکمیت مطلق بودند؛ مرزها کاملاً بسته و کنترل شدیدی بر آن‌ها اعمال می‌شد؛ سیاست، قدرت بازدارندگی و مبارزه برای بقا، اساس روابط خارجی را شکل می‌داد؛ افکار عمومی نقش محدودی در تصمیم‌گیری‌های وزارت خارجه داشت و پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری نسبت به افکار عمومی وجود نداشت؛ ماهیت اطلاعات محرمانه تلقی می‌شد و امکان دسترسی به آن‌ها نبود؛ فاصله و بُعد مسافت نیز تأثیر به‌سزایی در انتقال اطلاعات داشت؛ وزارت خارجه تنها مسئول سیاست خارجی محسوب می‌شد و دیپلماسی تا حد زیادی به مقامات عالی‌رتبه بستگی داشت.

با بروز تغییرات و تحولات در محیط بین‌الملل، ماهیت نظام و به تبع آن دیپلماسی تغییر کرد. در شرایط کنونی رهیافت اساسی در روابط بین‌الملل هم سیاست قدرت و هم قدرت نرم است. در حال حاضر مرزها نفوذپذیر شده‌اند، حاکمیت دولت‌ها به شکل مطلق آن، زیر سؤال رفته است. هنوز دولت‌ها مهم‌ترین بازیگران نظام بین‌الملل هستند، اما شرایط اکنون به‌گونه‌ای است که نهادها و سازمان‌های غیردولتی و حتی افراد نیز می‌توانند به شدت تأثیرگذار باشند. بازیگران داخلی در عرصه سیاست خارجی قدرت روزافزون یافته‌اند. جهانی‌شدن سبب توسعه روابط شده و فناوری اطلاعاتی و ارتباطی عوامل تأثیرگذار بر سیاست خارجی محسوب می‌شوند. افکار عمومی دسترسی و کنترل قابل ملاحظه‌ای بر اطلاعات پیدا کرده‌اند. گسترش وسایل ارتباط جمعی، دسترسی آسان و سریع به اطلاعات، بسط تلقی ذی‌حق بودن شهروندان برای برخورداری از اطلاعات و مشارکت در تصمیم‌گیری، آگاهی فزاینده و رو به گسترش مردم در سطح جهانی، کوتاه‌شدن فواصل مکانی و زمانی و به عبارتی خلق یک عرصه عمومی که محل تلاقی آراء، منافع، اطلاعات و تأثیرگذاری‌های بازیگران متعدد است از ویژگی‌های عصر جدید می‌باشند. شناخت این عرصه، بازیگران، موضوعات مورد مبادله، ابزارهای ارتباطی، پیام‌های ارسالی، رقبا و اهدافشان، مخاطبان و الگوهای ارتباطی از اهمیت فراوانی برای موفقیت برخوردار است. بنابر این کشورها نمی‌توانند همچون گذشته تنها بر تبادلات بین دولتی خود در قالب دیپلماسی سنتی تکیه کنند و پیروی صرف از اصول، اهداف و طرح‌های کلاسیک دیپلماسی دیگر پاسخ‌گوی نیازهای دیپلماتیک نوین نیستند. بر این اساس اشکال نوینی از دیپلماسی همراه با استفاده از ابزارها و تکنیک‌های نوینی برای عمل در عرصه پیچیده‌تر و گسترده‌تری به وجود آمده

و دیپلماسی از مفهوم نسبتاً محدودی که زمانی براساس آن عمل می‌شده، فراتر رفته است.

در دیپلماسی جدید حرکت به فراسوی مرزهای سنتی دیپلماسی به تدریج شکل گرفته است و دیپلماسی جدید یک شبه ظهور نیافته و کاملاً هم شاخصه‌های موجود در دیپلماسی کهنه از بین نرفته است. دیپلماسی جدید با در هم شکستن مرزها و با استفاده از ابزارهای نو و فناوری ارتباطی به شکل دیپلماسی نوین تجلی یافته است و نوعی از دیپلماسی شکل گرفته که در آن صرفاً دیپلمات‌های سنتی نقش‌آفرین نیستند، بلکه گروه‌های فشار، سازمان‌های تخصصی، غیردولتی و نظایر آن نیز بازیگرند. همه این موارد در حالی است که پارادایم جهانی شدن نیز بستر و گستره جدیدی را در راستای تحول دیپلماسی به وجود آورده است. البته با توجه به محروم‌بودن بخش وسیعی از جمعیت جهان از دسترسی به فناوری اطلاعات که در بخش‌های قبلی این مقاله به آن اشاره شد، نباید از ابزارهای سنتی دیپلماسی نیز غافل شد. پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی در زمینه موضوع این مقاله عنوان می‌گردد.

بررسی تجربیات سایر کشورها در زمینه به‌کارگیری فناوری اطلاعات در دستگاه دیپلماسی نیازمند تحقیق بیشتر است. برای مثال، فعالیت کشورهای مختلف در زمینه دولت الکترونیک و صدور ویزای الکترونیک می‌تواند در این رابطه بسیار مفید باشد. بررسی شرح وظایف و عملکرد اداره دیپلماسی الکترونیک (ای دیپلماسی) در وزارت امور خارجه آمریکا و ادارات مشابه در سایر کشورها نیز نیازمند بررسی بیشتر است. همچنین باتوجه به تحولات سریع و محیط به شدت پویای فناوری اطلاعات، بررسی سناریوهای مختلف در این زمینه و تأثیر این تغییرات در روندها و فرآیندهای مختلف عرصه دیپلماسی نیز مستلزم کار بیشتر محققین علاقمند است. نکته دیگری که در رابطه با این تحقیق باید به آن توجه داشت این است که محور اصلی مورد توجه این مقاله تأثیر اینترنت بر دیپلماسی بوده در صورتی که باتوجه به پیشرفت‌های شگرف سایر علوم ارتباطی از قبیل مخابرات، پژوهش پیرامون تأثیر این بخش بر دیپلماسی نیز در آینده توصیه می‌شود. در این زمینه توجه به این آمار تأییدی بر ضرورت مذکور تلقی می‌شود. براساس آمار موجود در سال ۲۰۱۰ در مقابل ۱/۴ میلیارد خط ثابت تلفن تعداد ۵/۱ میلیارد مشترک تلفن همراه در جهان موجود بوده است. این تعداد مشترک تلفن همراه ۴۲۰۰ میلیارد پیام کوتاه در طول یک سال مبادله نموده‌اند (اینترنت-بودی‌کام).

لذا توصیه می‌شود، عنوان تحقیق در آینده به جای تأثیر فناوری اطلاعات بر دیپلماسی به تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ تغییر یابد.

منابع

۱. آشنا، حسام‌الدین، جعفری هفت‌خوانی، نادر، "دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی؛ پیوندها و اهداف"، دو فصلنامه دانش سیاسی، سال سوم، شماره ۱، (بهار و تابستان ۱۳۸۶).
۲. آلاپوش، علی و توتونچیان، علیرضا (۱۳۷۲)، دیپلمات و دیپلماسی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۳. افتخاری، اصغر (۱۳۸۷)، قدرت نرم، فرهنگ و امنیت، جلد سوم کتاب مجموعه مقالات همایش ملی بسیج و قدرت نرم، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۴. البرزی، محمدرضا (۱۳۶۸)، ارزیابی تحول دیپلماسی در قرن بیستم، نشر سفیر.
۵. اینترنت - اینترنت استاتس تودی، قابل دسترسی در: <http://internetstatstoday.com/>
۶. اینترنت - اینترنت ورلد استاتس، قابل دسترسی در:
<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
<http://www.internetworldstats.com/facebook.htm>
<http://www.internetworldstats.com/top20.htm>
<http://www.internetworldstats.com/stats5.htm>
۷. اینترنت - بودی‌کام، قابل دسترسی در:
<https://www.budde.com.au/Research/2010-Global-Key-Telecoms-Mobile-and-Broadband-Statistics.html?r=51>
۸. اینترنت - سودوست شوئیز، قابل دسترسی در:
<http://www.suedostschweiz.ch/politik/trotz-zensur-gibt-es-17-millionen-facebook-user-im-iran>
۹. اینترنت - ورلدومتر، قابل دسترسی در: <http://www.worldometers.info/>
۱۰. اینترنت - ویکی‌پدیا، قابل دسترسی در: <http://fa.wikipedia.org/wiki/>
http://en.wikipedia.org/wiki/Internet_censorship
۱۱. بارسون، پی. آر، ماهیت متحول دیپلماسی، مترجم: جواد، محمدجعفر، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۱۰۱ و ۱۰۲، (بهمن و اسفند ۱۳۷۴).
۱۲. بیات، محمود (پاییز ۱۳۸۵)، دیپلماسی دیجیتالی، پژوهشی در تحولات دیپلماسی معاصر، چاپ اول، انتشارات مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه.
۱۳. بیژنی، مریم، "دیپلماسی در گذر زمان"، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۲۱ و ۲۲۲، (بهمن و اسفند ۱۳۸۴).
۱۴. بلیس، جان و اسمیت، استیو (۱۳۸۳)، جهانی شدن سیاست، ترجمه: ابوالقاسم راه‌چمنی، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.

۱۵. خرازی، رها، رویکرد پست‌مدرنیسم نسبت به تأثیرات رسانه‌های نوین بر دیپلماسی، پایان‌نامه دکترا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران ۱۳۸۶، قابل دسترسی در: <http://hamshahrionline.ir/news-11366.aspx>
۱۶. سیمبر، رضا، "کارویژه‌های دیپلماسی مدرن در روابط بین‌الملل: تأثیرگذاری‌ها و تأثیرپذیری‌های متقابل"، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیستم، (بهار ۱۳۸۵).
۱۷. قشقاوی، حسن، نقش روابط عمومی الکترونیک در پیشبرد دیپلماسی عمومی، چهارمین همایش روابط عمومی الکترونیک، اردیبهشت ۱۳۸۸، قابل دسترسی در: www.eprcenter.ir/UserDir/report/powe-rpoint-4th/ghshghavi.ppsx
۱۸. کاظمی، علی‌اصغر (۱۳۶۵)، دیپلماسی نوین در عصر دگرگونی در روابط بین‌الملل، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۱۹. گنجی‌دوست، محمد، "تحولات دیپلماسی در عصر اطلاعات"، مجله سیاست، شماره ۵، (بهار ۱۳۸۷).
۲۰. گوهری‌مقدم، ابودر، «دیپلماسی دیجیتالی: تحول مفهومی و عملی»، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۳، (۱۳۸۷).
۲۱. متقی، ابراهیم، دیپلماسی عمومی، ۱۳۸۹، قابل دسترسی در: Remikinst.ir/upload/article/79_in4pdcjp_file
۲۲. مجتهدی، محمدرضا، "سیری در دیپلماسی و تحول تاریخی آن"، مجله زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره ۱۶۹، (زمستان ۱۳۷۷).
۲۳. میناوند، محمدقلی، دیپلماسی عمومی و نقش روابط عمومی در این عرصه، ۱۳۸۷، قابل دسترسی در: <http://armanojaghi.blogfa.com>
۲۴. نظری، نوذر، سایبر دیپلماسی و تله دیپلماسی، ۱۳۸۹، قابل دسترسی در: <http://naghdnews.ir/news-analytics/news-analytics/4157-news.html>
۲۵. وحیدی، موسی‌الرضا، "تغییر عرصه سیاست بین‌الملل و دگرگونی ماهیت دیپلماسی"، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و یکم، شماره ۲، (تابستان ۱۳۸۶).
۲۶. هادیان، ناصر و احدی، افسانه، "جایگاه مفهومی دیپلماسی عمومی"، مجله روابط خارجی، (پاییز ۱۳۸۸).

27. Pick, J. & Azari, R. (2008). Global Digital Divide: Influence of Socioeconomic, Governmental, and Accessibility Factors on Information Technology. Information Technology for Development, Vol. 14, No. 2, available: <http://online.library.wiley.com>